

● روش‌های آموزش

معلمی، هنری چند سویه است. یک سوی آن توانایی‌های علمی و تخصصی است؛ سوی دیگر، برخورداری از هوش و خلاقیت فکری و سوی دیگر آن، توانایی‌های زبانی است و... اما یکی از اضلاع بسیار مهم و کارا در معلمی، داشتن روشمندی و شیوه مناسب تدریس و آموزش است. اعتدالی کیفیت آموزش و تمرین‌های معلم‌ان در زمینه بهبود یادگیری شاگردان، به حرفه‌ای شدن معلم‌ان و به میزان توانایی آنان در بهره‌گیری از روش‌های متنوع و فعال، بستگی دارد.

معلم حرفه‌ای کسی است که در راستای رشد و شکوفایی استعداد‌های فطری خود، به شناخت علمی و مهارت‌های عملی مجهز باشد و از روش‌های نوین آموزش در کلاس و آموزش بهره‌بردار. معلم‌ان عزیز می‌توانند روش‌ها و الگوها را با توجه به شرایط و عوامل زیر انتخاب کنند: فضای فیزیکی کلاس، موقعیت جغرافیایی و بومی، وضعیت روحی دانش‌آموزان، وضعیت آب و هوای منطقه، امکانات مدرسه، توانایی‌های شخصی و خلاقیت‌های فردی خود و بالأخره حس و حال دانش‌آموزان.

هدف از به‌کارگیری روش‌های مختلف در آموزش، ایجاد تنوع و جذابیت در محیط یادگیری و دلنشین کردن موضوع آموزش است. در این نگاه، معلم از متکلم وحده بودن به تسهیل‌کننده فرایند یاددهی - یادگیری تغییر نقش می‌دهد و از استعدادها و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان در جهت بهبود وضعیت آموزشی بهره‌بردار می‌گیرد. در کتاب‌های راهنمای معلم فارسی سوم، چهارم و پنجم، مشروحاً به چهار روش «مضامین عملکرد»، «روش آموزش اعضای گروه»، «کارایی گروه» و «روشن‌سازی طرز تلقی». با تأکید بر فعالیت‌های گروهی، همیاری و مشارکتی که در دوره ابتدایی جایگاه ویژه‌ای دارد، پرداخته شد. در این کتاب در پی، نمایه درس‌ها روش‌های مفیدی پیشنهاد شده است.

توجه: کاربست روش در فرایند یاددهی - یادگیری نشان دهنده ذهن طبقه‌بندی شده، طراح آموزشی و برنامه‌ریزی مناسب است. این نوع آموزش، اثرگذار و مفید خواهد بود اما باید به هوش باشیم که خود روش‌ها و مراحل آن، دست و پای خلاقیت فردی ما را نبندد و ما را در تنگنای خود، گرفتار نسازد.

در کنار روش‌ها، بهره‌گیری از رسانه‌ها و کارافزارهای متنوع آموزشی، هم بر پویایی و تنوع آموزش و هم بر میزان تأثیرگذاری آموزه‌ها خواهد افزود. با توجه به همین مسئله بوده است که امروزه کارشناسان قلمرو آموزش، به دامنه فراخ‌تری دست یافته، به طوری که علاوه بر نسخه چاپی کتاب درسی، رسانه‌هایی همچون فیلم بررسی و تحلیل درس‌ها، کتاب گویا (لوح فشرده) و

نسخه شنیداری (لوح فشرده) را نیز تولید کرده‌اند، که لازم است همکاران گرامی، به تناسب محتوای درس و فضای کلاس از این رسانه‌ها بهره بگیرند.

آبشخور اصلی «روش» در نظریه و الگو نهفته است. یعنی هر روش، ریشه در الگو و نظریه علمی ویژه‌ای دارد. کاربران روش‌ها لازم است به این پیوستگی «از نظریه تا عمل» توجه داشته باشند و در به کارگیری هر روش، پس زمینه‌های فکری و باورشناختی آن را مطالعه نمایند.

بهره‌گیری از «روش» در فرایند یاددهی - یادگیری، بیانگر ذهنی علمی و طبقه‌بندی شده است و سامان یافتگی و انسجام فکری معلم را نشان می‌دهد. بنابراین، روش باید به آموزش ما جهت بدهد تا از زمان به گونه مؤثرتر استفاده کنیم. رعایت تناسب میان ویژگی‌های روش و محتوا با خواست‌ها و حال و هوای فراگیران و آموزندگان از موضوعات بسیار با اهمیت است که نباید به سادگی از آن گذشت.

البته «روش» صرفاً باید تسهیل‌گر آموزش و اثرگذار در یادگیری باشد و اگر خود روش به قیدوبندی بر دست و پای ذهن آموزگار تبدیل شود، خلاقیت فردی را از او می‌گیرد و تدریس‌اش همچون قالبی بی روح، تأثیرگذار نخواهد بود. به همین سبب ما از واژه «پیشنهادی» بهره گرفته‌ایم تا این گونه برداشت نشود که لزوماً هر درس را بر پایه روشی آموزش دهید که اینجا ذکر شده است. انعطاف‌پذیری از اصول برنامه‌ی زبان آموزی است. بنابراین، از روش‌ها به اندازه‌ای بهره می‌گیریم که به آموزش و میزان اثرگذاری آن کمک کند.

در ادامه، به منظور تکمیل اطلاعات معلمان پایه ششم، به دسته‌بندی الگوهای تدریس در چهار شاخه عمده «الگوهای اجتماعی، اطلاعات داده‌پردازی، انفرادی و رفتاری»، در راستای شناخت ابعاد و نمودهای علمی و عملی رشد و پرورش دانش‌آموزان، اشاره می‌گردد:

شاخه الگوهای اجتماعی

دانش‌آموزان در هنگام کار با یکدیگر انرژی و نیروی جمعی به وجود می‌آورند که به آن «جمع‌افزایی» گویند. برای برخورداری از مزیت این پدیده؛ (جمع‌افزایی)، چند الگوی اجتماعی تدریس به شرح زیر شکل گرفته‌اند و در واقع «مدیریت کلاس درس» در گرو توسعه روابط مبتنی بر همیاری در کلاس درس است:

۱- یادگیری در آموزش (یادگیری مبتنی بر همیاری): در این الگو دانش‌آموزان به صورت مثبت و بدون اعمال نظر شخصی کار می‌کنند و در آموزش یکدیگر را یاری و تبحر خود را در کاوشگری می‌افزایند. در این راهبرد، دانش‌آموزان از همکاری ثمر بخش برخوردار می‌شوند و از

کوشش جمعی احساس یکپارچگی می‌کنند در این الگو عادت کردن برای همیاری، کار آمد بودن برای یکدیگر و به هم پیوستن به منظور تعمیق آموخته‌ها به وجود می‌آید.

۲- تفحص گروهی: این الگو راه مستقیم توسعه «جمع یادگیرندگان» است. این الگو برای هدایت شاگردان در تعریف مسائل، کشف چشم‌اندازهای مختلف آن مسائل و بررسی باهم، به منظور چیرگی بر اطلاعات هم‌زمان با رشد شایستگی‌های اجتماعی تدوین یافته است. معلم فرایند گروهی را سازمان می‌دهد و منظم می‌سازد و به شاگردان کمک می‌کند تا اطلاعات را به دست آورند، سپس آنها را سازمان دهی کنند و در مباحثات و فعالیت‌های جدی به کار گیرند.

۳- ایفای نقش: این الگو برای کمک به شاگردان در بررسی ارزش‌های اجتماعی خود و تفکر بر آنها تدوین شده است. این روش دانش‌آموزان را در رشد همدلی با دیگران و تلاش برای بهبود مهارت‌های اجتماعی یاری می‌کند تا تعارضات درونی خود را به صورت نمایش بیرون ریزند. کسب مهارت مذاکره به دانش‌آموزان کمک می‌کند که دریابند با قدری تغییر رفتار، قادر می‌شوند مسائل را آسان‌تر حل کنند.

۴- کاوشگری به شیوه محاکم قضایی: با این روش می‌توان فرصت بررسی مسائل اجتماعی و درسی را برای دانش‌آموز فراهم آورد. از شاگردان خواسته می‌شود، ضمن تحلیل جوانب مختلف موضوع، تعارضات میان ارزش‌ها را شناسایی کنند، در خصوص آنها موضع بگیرند، موضع‌گیری‌ها را مورد کاوش قرار دهند، پیش فرض‌های اساسی آن را به نقد بکشند و نتایج حاصله را مورد استفاده قرار دهند.

وظیفه معلم آن است که به دانش‌آموزان کمک نماید تا بتوانند از جزئیات یک مسئله به یک نتیجه‌گیری و به یک خط‌مشی عمومی برسند. این الگو به آنان کمک می‌کند تا به قدرت مباحثه دست یابند و همچنین ارزش کثرت‌گرایی و احترام به نظر دیگران را در خود پرورش دهند و از راهبردهای درست جانب‌داری نمایند.

شاخه الگوهای اطلاعات‌پردازی

این الگوها بر راه‌های تقویت کشش درونی انسان از طریق گردآوری و سازماندهی اطلاعات اولیه برای درک جهان و کشف مسائل و ارائه راه‌حل‌های آنها و ایجاد مفاهیم و انتقال آنها تأکید دارند.

۱- تفکر استقرایی: (گردآوری، سازماندهی، کنترل و کاربرد داده‌ها): این روش بر آموزش تفکر و نیز طبقه‌بندی کردن استوار است. دانش‌آموزان بر اساس تعیین شاخص‌هایی در گروه، اطلاعات را سازماندهی و طبقه‌بندی می‌کنند و سپس درباره آنها توضیح می‌دهند. همچنین

طبقه‌بندی‌های مختلف گروه‌ها را باهم مقایسه و برای هر کدام نامی انتخاب می‌کنند.

۲- دریافت مفهوم : معلم نمونه‌هایی از مفهوم مورد نظر را به دانش‌آموزان ارائه می‌دهد تا در ساخت‌شناسی و شکل‌گیری آنها جهت دار، هدفمند و تأثیرگذار باشد. مراحل این روش عبارت‌اند از : شناسایی مفهوم، آزمون دریافت مفهوم و تحلیل راهبردهای تفکر.

۳- کاوشگری علمی : این الگو شاگردان را به انواع روش‌های منظم مورد استفاده اندیشمندان، در سازمان دهی دانش و تدوین اصول آشنا می‌سازد و به آنان بعضی از مهارت‌ها و نیز زبان کاوشگری دانشمندان را می‌آموزد. آموزش کاوشگری درگیر کردن مستقیم شاگردان با تمرین‌هایی است که فرایند علمی را در زمانی بسیار کوتاه فشرده می‌سازد. مراحل اجرای الگوی کاوشگری عبارت‌اند از برهم زدن عادت ذهنی، پرسشگری، فرضیه‌سازی، آزمایشگری، تحلیل و نتیجه‌گیری.

۴- یاد یارها (دریافت درست حقایق) : این الگو دانش‌آموز را در حفظ ماهرانه مطالب مورد نیاز قادر می‌سازد. بهبود این توانایی، قدرت یادگیری را افزایش می‌دهد، در وقت صرفه‌جویی می‌کند و موجب ذخیره‌بتری از اطلاعات می‌شود. همچنین تداعی ذهنی، محتوای ذهنی را غنی‌تر می‌کند و فعالیت شناختی را افزایش می‌دهد. مراحل این روش عبارت‌اند از توجه به مطلب، پیوند زدن، بسط تحلیل‌های حسی، تمرین و یادآوری.

۵- بدیعه‌پردازی (پرورش تفکر خلاق) : فرایندهای خاص بدیعه‌پردازی از مجموعه فرض‌هایی درباره‌ی روان‌شناسی خلاقیت به وجود می‌آیند. مراحل اجرای الگوی بدیعه‌پردازی : توصیف اولیه، قیاس مستقیم، قیاس شخصی، تعارض فشرده و توصیف خلاق است.

۶- پیش‌سازمان دهنده‌ها : سازمان دهنده‌ها مهم هستند و لازم است آموخته شوند. در این روش، مفاهیم قدم به قدم توضیح داده می‌شوند و تشکل می‌یابند، تا اینکه فراگیران در پایان دوره آموزشی بتوانند به چشم‌اندازی از موارد بررسی شده دست یابند.

شاخه الگوهای فردی

در الگوهای انفرادی یادگیری از چشم‌انداز شخصیتی خود فرد آغاز می‌شود. این الگوها برآند تا آموزش را چنان شکل دهند که هر فرد با آن بتواند خود را بهتر بشناسد، مسئولیت آموزش خود را به دست گیرد و رسیدن به حدی بالاتر از رشد فعلی خود را بیاموزد تا برای ارتقای سطح زندگی خود قوی‌تر، حساس‌تر و خلاق‌تر گردد.

تدریس غیر مستقیم : مثال : در یک روز کاری معلم به دانش‌آموزان اعلام می‌کند امروز کار و فعالیت را خودتان انتخاب کنید. بعضی از گروه‌ها کار هنری، بعضی بازی، بعضی حل تمرین ریاضی

را پیشنهاد می‌دهند و مشغول آن می‌شوند. در این روش دانش‌آموزان احساسات خود را درباره روابط با دیگران کشف می‌کنند. اعتقاد به توانمندی دانش‌آموز در تصمیم‌گیری‌ها موجب پیشبرد اهداف معلم خواهد شد.

شاخه الگوهای سیستم رفتاری

این خانواده الگوهای تدریس، چون بر رفتار قابل مشاهده و وظایف کاملاً مشخص و روش‌های ارتباط پیشرفت به خود شاگردان تمرکز دارد، از بنیاد تحقیقاتی خوبی برخوردار است. یادگیری تسلط‌یاب و آموزش برنامه‌بندی شده: با چنین آموزشی می‌توان زمان یادگیری را با استعداد دانش‌آموزان متناسب ساخت. از آنجا که پیشرفت شاگردان کم استعداد را با کمک آزمون‌ها می‌توان به خوبی کنترل کرد، لازم است برای آنان وقت و بازخورد بیشتری فراهم سازیم. در این روش می‌توان آموزش را به صورت متوالی در آورد.

آموزش مستقیم: محیط آموزش مستقیم محیطی است که توجهی غالب بر یادگیری دارد و در آن شاگردان درصد بالایی از وقت خود را در انجام دادن امور مربوط به وظایف درسی صرف می‌کنند. جو اجتماعی مثبت و عاری از تأثیرات منفی است و هدف عمده آن به حداکثر رساندن زمان یادگیری شاگردان است. مراحل آن عبارت‌اند از جهت‌دهی، توضیح، تمرین منظم، تمرین رهنمود یافته، تمرین مستقل.

یادگیری از شبیه‌سازها (مهارت‌ورزی و خودآموزی): شاگردان در شبیه‌سازی، از نتایج اقدامات خود مطالب جدید یاد می‌گیرند. الگوی شبیه‌سازی روش معلمی است که بتواند شبیه‌سازهای موجود و آماده را در برنامه درسی وارد کند و یادگیری موجود در بازی را روشن و تقویت نماید.